

EUGENIKA, DEMOKRACJA I KULTURA SOMATYCZNA¹. PRZYCZYNEK DO NOWEJ ANTROPOLOGII

Wątek aksjologiczny

Jeżeli antropologia jest nauką o człowieku w biologicznym i kulturowym wymiarze, to w perspektywie ontologii (19) mamy do czynienia z nową antropologią. Jednym z powodów jest renesans eugeniki. Druga wojna światowa zmieniła całkowicie koncepcję państwa, rolę jednostki i grupy. Pomiędzy tu trzeba całkowicie system komunistyczny, który po 55 latach dominowania w Europie Wschodniej i ZSRR, ostatecznie uległ samozagładzie. O wiele większy wpływ na Europę wywarły koncepcje filozoficzne i stanowiska teoretyczne zawarte w filozofii Zachodu. Państwo narodowe, dominujące przed wojną w koncepcji państwa i prawa, narodowa racja stanu, ustąpiły miejsca personalizacji osoby ludzkiej i powrotowi do zakurzonej jeszcze nie tak dawno koncepcji subsydiarności. W powojennej Europie, w koncepcjach demokracji, subsydiarność stała się narzędziem, którym posłużono się do ostatecznego rozbicia struktury państwa narodowego. Dzięki subsydiarności – aksjologicznym i filozoficznym fundamentom demokracji i organizacji Unii Europejskiej – próbuje się zniszczyć struktury państwa narodowego, dając w zamian demokratyczne państwo prawne. Zmiany te odbywają się w warunkach kulturowych, których brzegowe ramy określają postmodernizm i posthumanizm. To te stanowiska teoretyczne (?) będące aksjologicznym fundamentem koncepcji państwa i prawa w kulturze amerykańskiej i anglosaskiej, zastąpiły idee wspólnoty pierwotnej i jej socjologiczny odpowiednik – wspólnotę *Gemeinschaft*. Wspólnota *Gemeinschaft*, to współżycie intymne, zamknięte w wąskim kręgu wspólnoty. Wspólnota *Gesellschaft*, to stowarzyszenie, życie światowe (21). Jest ono bliskie globalizmowi. Postmodernizm i posthumanizm jako podstawy aksjologiczne wszelkich zmian w Europie XXI wieku mają stanowić o europejskości państwa i prawa. Postmodernizm kończący z tradycją, strukturą, racjonalnością, nauką, warto-

¹ Do problematyki kultury fizycznej termin *kultura somatyczna* wprowadził Z. Krawczyk. W sposób najbardziej konsekwentny eksploatuje go Z. Dziubiński w książce *Kultura somatyczna kleryków. Studium socjologiczne*, ChAT i in., Warszawa 1996. W perspektywie nowej eugeniki i inżynierii genetycznej nabiera ono nowego znaczenia, wzbogacane jest nową treścią.

ściami, humanizmem, stał się w koncepcjach państwa, demokracji i prawa dominującą orientacją teoretyczną. Przeniesienie dominacji z grupy (wspólnoty, państwa) na jednostkę, spowodowało powolne obumieranie więzi i poczucia solidarności społecznej. Rekompensatą stała się nieograniczona wolność jednostki prowadząca do penetracji i nieograniczonej niczym ekspansji subiektywnego przeżywania. Nihilizm jako metoda i cel życia, staje się coraz bardziej praktyką codziennego przeżywania świata żywych.

Przedwojenny mężczyzna, jako wzorzec życia i sprawności fizycznej, po wojnie przemienił się w intelektualnego, demokratycznego, pełnego sloganów z mediów, wymalowanego i buńczucznego cherlaka. Buńczucznego, bo chroni go demokracja jako system państwa. Wolnego, bo chronią go prawa człowieka. Bezczelnego, bo chronią go grupy interesów. Zgodnie z tezą P.-H.T. Holbacha – zwolennika niewzruszonego, ateistycznego materializmu – człowiek jest równy Bogu (2). A jeżeli nie ma Boga, to wszystko wolno. A jeżeli wolno, to człowiek równy Bogu, może stworzyć drugiego człowieka na swoje podobieństwo. W.F. Schulz, Dyrektor Wykonawczy Amnesty International uważa, że współcześni obrońcy praw człowieka już dawno porzucili pogląd, że prawa człowieka można lub należy opierać na naturze lub prawach naturalnych (5).

Już były takie okresy w historii cywilizacji, gdy stworzono czystego rasowo nadczłowieka. W tej perspektywie, w latach 1870–1960, eugenika postrzegana była jako nauka znacząca dla państwa i prawa. Była istotnym elementem kultury amerykańskiej i anglosaskiej. Jej teorie stanowiły o aksjologicznych podstawach organizacji państwa. Po roku 1960, w oficjalnej nauce i mediach, w życiu publicznym, słuch o eugenicie zagażał. Płatała się ta eugenika po pracowniach antropologów i genetyków, by w końcu lat osiemdziesiątych pojawić się jako eugenika podzielona – na tę negatywną (patrz Hitler) i tę pozytywną (patrz sklonowana owca).

To zapomnienie o eugenicie wynikało z ludzkiego charakteru. Było zgodne z tezą G. Orwella – jeśli wolność oznacza cokolwiek, oznacza prawo do mówienia ludziom tego, czego nie chcą słuchać. Czy znaczy to, że to o czym nie chcemy mówić, nie istnieje? W światowej koszykówce nie spotyka się drużyn z Japonii, Wietnamu, ze względu na problem wzrostu. W mistrzostwach świata, Igrzyskach Olimpijskich, w biegu na 100 m, w finałach uczestniczą głównie czarnoskórzy sportowcy. Tych faktów nie skryją konstytucyjne zakazy, a prawo pozytywne (także karne), wobec faktów musi ustąpić prawu naturalnemu. Problematyka rasy (teoria rasy), nie jest dzisiaj nagłaśniana. Jest to możliwe dzięki zabiegom w manipulowaniu demokracjami, mediami. Narzędziem manipulacji są dzisiaj także aksjologiczne podstawy teorii państwa i prawa. Tak ważne prawa człowieka wywodzące się z okresu Oświecenia i Rewolucji Francuskiej, zrównują mniejszości z większościami w dostępie do władzy, wiedzy i mediów. W perspektywie faktów będących produktem Zachodu i kultury angloamerykańskiej, demokracja

służy dzisiaj mniejszościom – połączonym wspólną historią i kulturą, kapitałem, bogactwem. Konstytucyjne zakazy chronią władzę i demokratyczne standardy kultury angloamerykańskiej. W perspektywie demokratycznego Zachodu, szydlerczo jawią się jego standardy demokracji wdrażane przez Amerykanów w Więzieniu w Bagdadzie. Pogarda świata dla „amerykańskich standardów irackiej demokracji”, to nie jest już prasowy fakt. O wiele bardziej niebezpieczne dla człowieczeństwa i współczesnej cywilizacji są amerykańskie standardy wymuszające (na szczęście częściowo skutecznie) korupcję prawa międzynarodowego i deregulację instytucji człowieczeństwa. S. Miloszewicz jest zbrodniarzem, który jest sądzony w świetle jupiterów. Amerykanie upadlający Irakijczyków w więzieniu w Bagdadzie, w perspektywie prawa międzynarodowego są bezkarni. Ten relatywizm moralny przejawia się w jawnym powrocie do eugeniki i teorii Galtona. W USA, gdzie teoria rasy realizowana była jeszcze do lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia, eugenika pod lepszą nazwą inżynierii genetycznej, z komercyjnych powodów, wraca do łask.

Eugenika

Uważa się, że prekursorem eugeniki był Platon. W rozprawie o państwie idealnym Platon uważał, że zanim ród filozofów nie uzyska władzy, to nie ustaną nieszczęścia ani dla państw, ani dla obywateli, ani też ustrój, który stwarzamy w wyobraźni, nie dojdzie do skutku w praktyce. W nowym państwie będą rządzić filozofowie. I tylko tacy ludzie najlepiej wykształceni, mogliby mieć prawo do prokreacji – aby swe najlepsze cechy z możliwych powielić wśród społeczeństwa dla dobra ogółu (11). W historiografii XIX i XX wieku pisano różnie o eugenicie; o jej historii, instytucjach i ludziach ją tworzących. Eugenika była i jest bezpośrednią przyczyną rewolucji w biologii molekularnej. Uważa się, że ruch eugeniki obejmuje lata 1870–1950. U podstaw legły problemy socjalne w wielkim wymiarze, w takich państwach jak Brazylia czy Rosja. O powszechnej krzywdzie ubogich pisał W. Godwin (1756–1836) w książkach *An Enquiry concerning Political Justice* oraz książce *Caleb Williams*. Odpowiedzią na jego publikacje było dzieło T.R. Malthusa (1766–1831) *Essay on Population (Prawo ludności)*, w którym poruszał on problemy przeludnienia. Dał tu wyraz troski o biednych. Ale także T.R. Malthus w podstawowej tezie dał wyraz dysproporcji pomiędzy wzrostem ludności a wzrostem żywości. Z teorii Godwina, Malthusa, Wallacea czerpał także K. Marks (16). Pesymizm tego okresu najlepiej może oddać cytat: „Lepiej jest umrzeć bez potomstwa, niżli zostawić syny niepobożne” Korzeni eugeniki można dopatrywać się w kilku nurtach rzeczywistości XIX wieku²: a) social purity) b) voluntary motherhood c) perfecjonistic d) naturalist tradition e) Malthus and the neo-Malthusians f) pro-

² Podaję nazwy angielskie.

gressive political g) social movement. Eugenika nazywa jest często „naukowym nurtem rasizmu” (scientific racism) (14, s. 1).

Pod koniec XIX wieku w Anglii i USA dostrzegano już możliwość korelacji genetyki z problemami społecznymi. W USA wielkie bogate rodziny Carnegie, Rockefellers, entuzjastycznie odniosły się do nowej orientacji teoretycznej, której przedmiotem badań był ludzki gen i genetyka człowieka. Amerykański ruch eugeniki zaczął się od Charlesa Benedicta Davenporta – doktora biologii w Harvard University. W roku 1890 rozpoczął on korespondencję na temat eugeniki z dwoma Anglikami – Francisem Galtonem i jego protegowanym – Karlem Pearsonsem. Tym, który dał początek eugenicie, był Francis Galton (1822–1911) – kuzyn Charlesa Darwina. W roku 1869 Galton napisał kilka artykułów oraz wydał książkę *Hereditary Genius*. W roku 1883 (piętnaście lat po pierwszej propozycji) Galton wprowadził termin „eugenika” (13, s. 4). Do fascynacji Galtona i Davenporta ideami eugeniki przyczyniła się także praca Darwina z zakresu ewolucji człowieka *The Origin of Species*, którą opublikował w roku 1859. Davenport był autorem listy cech rasy, do których zaliczał między innymi kolor oczu, włosów, skóry, wagi, uzdolnienia muzyczne (special ability in music), uzdolnienia malarskie, uzdolnienia do literatury, defekty mowy i inne.

Z amerykańskim ruchem związany był także ważny amerykański eugenista David Starr Jordan – Prezydent Stanford University. Z instytucji ruchu eugeniki należy wymienić American Breeders' Association (ABA), przemianowane później na Amerykańskie Towarzystwo Genetyczne (American Genetics Association). W roku 1906, w ramach ABA, wyodrębniona została sekcja eugeniki (Eugenics Section, przemianowana później na Komitet Eugeniki – Committee on Eugenics). Sekcji przewodził Prezydent Stanford University David Starr Jordan, a sekretarzem był Davenport. Późniejszy Komitet Eugeniki działał przez 25 lat. Był wspierany przez a) Nativist Immigration Restriction League, Robert DeCoursey Ward and Prescott F. Hall; b) Henry H. Goddard and Walter E. Fernald; c) Aleksander Graham Bell, Edward L. Thorndike.

Organizacja ruchu eugeniki toczyła się wokół organizacji Davenport's Station for Experimental Genetics, at Cold Spring Harbor on Long Island, New York, gdzie prowadzono studia z zakresu eugeniki. W roku 1910 dyrektorem The Eugenics Record Office był Davenport, a superintendentem Henry L. Laughlin – lider ruchu na rzecz sterylizacji. Rozwój ruchu eugeniki w USA wspierały w tym czasie dwie ważne organizacje – Towarzystwo Badań Eugeniki (Eugenics Research Association, z dwoma kluczowymi postaciami – Davenportem i Laughlinem) oraz Amerykańskie Społeczeństwo Eugeniki (American Eugenics Society – AES). W tym okresie wyodrębniono eugenikę pozytywną i negatywną. Eugenika pozytywna miała sprzyjać pozytywnemu rozwojowi amerykańskich rodzin. Eugenika negatywna dotyczyła sterylizacji, restrykcyjnego prawa imigracyjnego i innych problemów.

W roku 1936 program sterylizacji mieszkańców USA dotyczył 20.000 osób (Hitler objął programem sterylizacji w Niemczech 225.000 osób). W czasopiśmie *Eugenical News*, który był organem Eugenics Research Association, zamieszczane były antyimigracyjne artykuły. Ruch eugeniki cieszył się w USA dużym zainteresowaniem. W roku 1915 w wystawie Panama-Pacific, zorganizowanej przy pomocy fundacji The Race Betterment Foundation z Johnem Kellogiem na czele, uczestniczyło 10.000 osób. W roku 1932, w okresie jednego miesiąca, Amerykańskie Muzeum Historii Naturalnej w Nowym Jorku odwiedziło 15.000 osób. Tak więc rasizm był znany i rozpowszechniany nie tylko w Niemczech, ale przede wszystkim w USA i Anglii, które na swych sztandarach niosły i niosą dalej hasła demokracji. Udział w USA, w ruchu eugeniki przedstawiciele renomowanych uniwersytetów, a także federalny charakter organizacji systemu eugeniki obalają tezę, że Galton jako prekursor eugeniki XX wieku był sam, a jego nauka była pseudonauką, ponieważ był amatorem (12).

Eugenika ma już swój XXI wieczny wymiar. W styczniu 2002 roku, amerykańska agencja Food and Drug Administration opublikowała wytyczne do gromadzenia danych o przynależności rasowej i pochodzeniu etnicznym pacjentów we wszystkich próbach klinicznych. W XXI wieku, w majestacie prawa, faktem stała się kategoryzacja ludzi. Jako uzasadnienie podano optymalizację procesu ochrony zdrowia. Leczy się większość ludzi. W ten sposób zdobywa się więc dane o charakterze rasowym. Na szczęście w wydaniu *New England Journal of Medicine* z 20 marca 2003 roku, Richard S. Cooper, Jay S. Kaufman i Ryk Ward dowodzą, że „rasa nie jest dla lekarzy wystarczającym kryterium doboru leków dla pacjenta” (1, s. 38).

Idee Francisa Galtona

Francis Galton był inicjatorem badań oraz zwolennikiem tworzenia teorii psychologii indywidualnej. Badał człowieka nie w odosobnieniu, lecz w związku z otoczeniem. W jego ujęciu eugenika ujmowana jest jako nauka badająca możliwości rozwoju osobników o dodatnich cechach dziedzicznych, osiągniętych przez selekcję na drodze genetycznej. W praktyce eugenika działa w dwóch kierunkach: zapobiega rozmnażaniu się osobników słabych (z wadami genetycznymi) i dąży do tworzenia korzystnych warunków dla rozwoju osobników o dodatnich cechach genetycznych. Zalicza się tu między innymi poradnictwo genetyczne, świadome rodzicielstwo, walkę z alkoholizmem, chorobami wenerycznymi, propagowanie sportu i zdrowego trybu życia, higieny pracy. Rozwój psychologii indywidualnej Galtona posiadał znaczenie dla filozofii; realizował ideał naukowości, budził nadzieje, że indywidualna filozofia człowieka zajmie miejsce całej tradycji filozofii, gdyż dadzą się do niej sprowadzić logika, etyka, estetyka. Spowodowało to, że ówczesni filozofowie stali na stanowisku, że zagadnienia logiczne, etyczne i estetyczne, są naprawdę zagadnieniami psychologicz-

mi (12). W argumentacji rozwoju eugeniki pomagał Galtonowi Darwin. Na przełomie XIX i XX wieku eugenika jako nauka zaczęła się rozwijać w państwach dominujących. W roku 1905 w Niemczech założono Racial Hygiene. W Anglii w roku 1907 powstało English Eugenics Education Society, którego w roku 1908 Honorowym Prezydentem był Galton. W Anglii i USA ruch eugeniki tworzyli przedstawiciele klasy średniej (middle class, upper middle class) (Rafter 1988, MacKenzie 1981, Searle, Mazumdar 1992). W ruchu eugeniki uczestniczyli profesorowie i przedstawiciele różnych uczelni. W roku 1923 w USA kiedy uformowało się Amerykańskie Społeczeństwo Eugeniki (American Eugenics Society), skupiało ono już 28 stanów. W okresie lat 1890–1920, idee eugeniki dotarły także do Norwegii, Brazylii, Rosji, Skandynawii.

Eugenika w Europie

Eugenika była w Europie także platformą polityczną dla partii lewicowo-centrowych (left-of-center political parties). W Danii rozwój eugeniki wspomagał Karl Steinecke – ojciec dobrobytu (Danish welfare state). W Norwegii przysłużyła się socjaldemokratom w walce o władzę. Eugenika została entuzjastycznie przyjęta przez Tommy Douglasa, późniejszego pioniera kanadyjskiej socialdemokracji w Manitoba, a w Wielkiej Brytanii przez Fabian Socialists. W Szwecji Gunnar Broeberg i Mattias Tyden dostrzegli kompatybilność eugeniki i polityki. W roku 1930 ruch eugeniki koncentrował się w Institute for Race Biology in Uppsala, gdzie później eugenika przerodziła się w nazizm (Profess Nazism). Praca w tym Instytucie koncentrowała się na antropologii fizycznej, poszukując typu nordyckiego (Nordic type). W roku 1939 w Szwecji wielu naukowców na czele z liderem ruchu eugeniki Hermanem Millerem, podpisało manifest *Geneticis't Manifesto*. Zarówno w Scandinavian Social Democracies Parties, jak i w USA, eugenika była nauką z zakresu problemów społecznych. Do państw przeciwnych eugenicie w latach trzydziestych należały między innymi Polska i Czechosłowacja. Powodem był sprzeciw Kościoła katolickiego. Kościół nie uznawał kontroli urodzeń, eutanazji.

Nazizm jako konsekwencja rozwoju eugeniki dominował przede wszystkim w Niemczech. Można przyjąć hipotezę, że w perspektywie faktów historycznych rodzi się podejrzenie o manipulację nazizmem niemieckim przez wielki światowy kapitał. O manipulację, której celem było poprawienie sytuacji ekonomicznej ludzkiej populacji.

W celu rozwoju nauk przyrodniczych (medycyny, biologii molekularnej, antropologii, biochemii, eugeniki, zoologii, botaniki), na przełomie XIX i XX w. powołano instytucje, które później uzyskały światową renomę. Były to: Instytut Pasteura w Paryżu (1888), the Rockefeller Institute for Medical Research w Nowym Jorku (1901), the Carnegie Institution of Washington for Fundamental and Scientific Research w Waszyngtonie (1902). W Niem-

czech (Berlinie) powołano The Kaiser Wilhelm Society (1911). Prezydentem Instytutu w latach trzydziestych był wybitny fizyk Max Planck. W ramach Kaiser Wilhelm Society wyodrębniono instytuty, między innymi Kaiser Wilhelm Institute (KWI) for Biology, The KWI for Biochemistry, The KWI for Biophysics we Frankfurcie założony w roku 1937 przez Borisa Rajewskiego, The KWI for Biology – Berlin – Dahlem. Założony w roku 1914 Instytut prowadził badania w zakresie genetyki pod przewodnictwem Maxa Hartmana. Prowadził także badania The KWI for Medical Research (Hartman and Schartau 1939), The Genetics Department of KWI for Brain Research, Berlin-Buch i inne (3). Osiągnięcia współczesnej biologii molekularnej, inżynierii genetycznej, klonowanie żywych organizmów, świadczą o bardzo dużym zaawansowaniu badań. Świadczy także o tym, że badania te prowadzone są od dawna, a wiedza i jej rozwój w tym zakresie ma charakter linearny i dynamiczny. Aby sklonować w roku 1997 owcę Dolly wykonano 260 nieudanych prób. Z tej perspektywy warto przyjrzeć się migracjom naukowców, przede wszystkim niemieckich biologów.

W okresie Trzeciej Rzeszy prowadzono liczne badania w dziedzinie biologii molekularnej, zoologii, botaniki. Ukazały się po wojnie dwie obszerne publikacje Ute Deichmanna dotyczące tej problematyki. Są to *Murderous Science: Elimination by Selection of Jews, Gypsies, and Others in Germany* oraz *Biologist under Hitler*.

Ute Deichmann szczegółowo opisał działalność instytutów badawczych Kaiser Wilhelm Society w okresie lat 1933–1945. Opisał także migracje biologów pracujących w tzw. Grossdeutschland (Niemcy, Austria, region Sudetów i Czechosłowacja) w uniwersytetach i Kaiser Wilhelm Society. W tych ośrodkach badawczych pracowało w latach 1932–1939 ogółem 445 biologów. W roku 1933 habilitację posiadało 254 biologów pracujących w Niemczech, 55 pracujących w Uniwersytetach austriackich i uniwersytecie w Pradze. Ze względu na doktrynę nazistowską, do roku 1939 wyjechało z Niemiec 30 biologów. Wśród nich był późniejszy laureat Nagrody Nobla w dziedzinie fizjologii Bernard Katz. Naukowcy ci pracowali w latach 1933–1938 w uniwersytetach w Jenie, Kolonii, Berlinie, Frankfurcie, Freiburgu, Munster, Halle, Wiedniu, Darmstat, Heidelbergu i innych. Zajmowali się głównie problematyką z zakresu zoologii, botaniki, genetyki, bakteriologii, genetyki. Państwa, do których następowały migracje, to USA, Włochy, Brazylia, Anglia, Szwajcaria, Norwegia. Ośrodki naukowe, w których podjęli oni nową pracę, to Uniwersytety: Stanford, Sao Paulo, Kalifornia, Berkeley, Washington, Basel, Cambridge, Rochester, Jerozolima (3, s. 13-20).

W dziedzinie embriologii eksperymentalnej badania prowadzili między innymi Hans Spemann. Otrzymał on w roku 1935 nagrodę Nobla. Współpracował z Rossem Harrisonem, jednym z najbardziej uznanych fizjologów w USA w dziedzinie neuroembriologii eksperymentalnej. W roku 1935 inny biolog Johannes Holtfreter przebywał rok w USA na zaproszenie Rockefel-

ler Foundation. Był także w Yale University. W roku 1940 nastąpiła stagnacja w dziedzinie badań z zakresu embriologii. Jej rozwój nastąpił ponownie po roku 1950. Zarówno w okresie Trzeciej Rzeszy, jak i po wojnie, istniała ścisła współpraca biologów niemieckich i amerykańskich. W dziedzinie embriologii eksperymentalnej z ośrodkami amerykańskimi współpracowali Oskar Schotte, Salome Gluesksohn-Waelch, Viktor Hamburger, Paul J. Wendling i inni. Emigrant – biolog Richard Goldsmith – był naukowcem w MacGill Montreal University. W roku 1948 uzyskał tam tytuł profesora. Wspomagała go Rockefeller and Guggenheim Foundations (3, s. 32). Naukowcy niemieccy, także emigracyjni, byli wybitnymi biologami. Nagrodę Nobla w dziedzinie medycyny w roku 1973 otrzymał Konrad Lorentz (zajmował się także etologią). Nagrodę Nobla otrzymał też inny uczyony niemiecki – Max Delbruck. Po wojnie, w latach pięćdziesiątych, pracę podjęli inni naukowcy: Karl von – Frisch w Grazu oraz Konrad Lorentz w Monachium.

Chichot Francisa Galtona

Mimo, że w publicznym życiu długo nie pojawiało się słowo eugenika, trwały prace w pracowniach uczonych w dziedzinie antropologii, genetyki, inżynierii genetycznej, bioetyki i innych. Eugenika jako dawna teoria rasy – teoria zła i negatywna – teraz powróciła do łask pod różnymi nazwami, w zależności od przyjętej perspektywy badawczej. Generalnie można wyodrębnić kilka nurtów badawczych. Pierwszym wydaje się powrót do psychologii indywidualnej Francisa Galtona. Poszukiwaniem postaw człowieka wobec współczesnego świata jest terapia zachowań patologicznych. Zachowania te, będące konsekwencją współczesnej cywilizacji, spowodowały rozwój neurofarmakologii. W ramach neurokinezyjologii prowadzona jest diagnostyka i terapia z zaburzeniami rozwoju psychoruchowego. Postembriologia śledzi rozwój jednostki ludzkiej po urodzeniu, poprzez wszystkie jego okresy – noworodkowy, niemowlęcy, przedszkolny, szkolny, wiek dojrzwały oraz okres starzenia się. Jak wspomniano wcześniej, Galton badał człowieka nie w odosobnieniu, lecz w związku z otoczeniem. Współcześnie rozwijana jest pediatria etologiczna. Jak zauważa Ludwika Sadowska, propaguje ona diagnozowanie stanu zdrowia dziecka metodą obserwacji spontanicznego zachowania się dziecka bez skomplikowanych badań laboratoryjnych. Wnikliwa obserwacja spontanicznego zachowania się dziecka w możliwie naturalnych warunkach stanowi główne kryterium oceny zdrowia. Na podstawie tych założeń Theodor Hellbrugge z Uniwersytetu z Monachium stworzył Monachijską Funkcjonalną Diagnostykę Rozwojową. Jest ona wykorzystywana w rehabilitacji rozwojowej – wczesnej diagnostyce, wczesnej terapii wrodzonych lub wcześniej nabytych uszkodzeń ośrodkowego układu nerwowego oraz wczesną integracją ze społeczeństwem zaburzonych w rozwoju dzieci (18). Nieznany dotychczas rozkwit przeżywa psy-

chologia. Szczególnie penetrowana jest psychologia umysłu i dziedziny jej pokrewne. Umysł i mózg, to korelacje interesujące dzisiaj wielu badaczy. Powodem jest komercjalizacja i optymalizacja ludzkich zachowań. Problemy, które dzisiaj interesują wielu naukowców, to między innymi korelacje – neurony i decyzje, emocjonalny mózg i podejmowanie decyzji, analiza funkcjonalna płątów czołowych i zespołu jąder ciała migdałowatego, aktywność mózgu podczas decydowania w warunkach strat i zysków, zmienność mentalności w różnych czasach i miejscach (17). W obszarze zainteresowań neuropsychologicznych znajdują się także konsekwencje urazów umiejscowionych w płątach czołowych, powodujące między innymi popełnianie błędów w planowaniu czynności, tworzeniu strategii, konstruowaniu sekwencji działań, osłabienie koncentracji i podzielności uwagi, zaburzenia pamięciowe. Z tego względu biocybernetyka jest dzisiaj dyscypliną nauki, interesującą nie tylko psychologów i psychiatrów, ale także astronautykę, sport, instytucje militarne. Nie dziwi już fakt, że zainteresowanie badaczy dotyczy danych o funkcjonalnej roli ciała migdałowatego. Według neuroanatomii ciało migdałowe otrzymuje informacje z trzech głównych źródeł: układu węchowego, kojarzeniowej kory czuciowej i limbicznej oraz podwzgórza (6). Dane funkcjonalne o roli ciała migdałowatego dotyczą korelacji pomiędzy emocjami strachu a aktywnością ciała migdałowatego, także w przypadku bodźców prezentowanych podprogowo, czyli kiedy nie są dostępne umysłowi świadomemu. Inżynieria, ludzkimi zachowaniami w relacji do strachu, interesuje nie tylko naukowców. Także media, instytucje militarne, instytucje reklamy i marketingu. To psychologiczny wyraz eugeniki Francisca Galtona. To jego chichot dla współczesnych.

Współczesny sport nie jest wolny od eugenicznej interwencji człowieka. Artur Jaskólski w książce *Podstawy fizjologii wysiłku fizycznego z zarysem fizjologii człowieka* (15) wyróżnia środki wspomagające i dopingujące stosowane podczas treningu. Jako środki dopingujące definiuje on zakazane substancje farmakologiczne stosowane w celu podniesienia zdolności do wykonywania wysiłku, umieszczone na liście środków dopingujących. Są to a) środki pobudzające (stymulanty) np. amfetamina; b) narkotyczne środki przeciwbólowe (narkotyki) np. morfina, peptydyna; c) środki anaboliczne, w tym steroidy anaboliczno-androgenne np. nandrolon, testosteron oraz inne środki anaboliczne np. klenbuterol oraz inne związki pokrewne; d) środki moczopędne (diuretyki) np. furosemid oraz inne związki pokrewne; e) hormony peptydowe i inne pochodne, np. hormon wzrostu, hormon adrenokortykotropowy (ACTH) oraz inne związki pokrewne. Do zakazanych metod dopingowania należy a) doping krwią (oraz erytropoetyną), b) manipulacje farmakologiczne (probenecid, epitestosteron), chemiczne i fizyczne. Środki, których stosowanie podlega ograniczeniom, to alkohol, marihuana, środki znieczulające miejscowo, kortykosteroidy (z wyjątkiem leków stosowanych miejscowo), beta-andrenolityki (beta-blokery), np. atenolol, propranolol i in-

ne związki pokrewne. Do środków wspomagających zalicza on takie środki, które używane są w celu szybszego powrotu do stanu przedstartowego, w celu lepszego przygotowania do wykonywania wysiłku fizycznego, w celach leczniczych, gerontologii. W treningu stosowany jest także efekt placebo – podawanie substancji nieaktywnych.

Doping jest tendencją we współczesnym sporcie wywodzącą się z eugeniki – z chęci „poprawy” człowieka (jego sprawności psychofizycznej, wydolności). Zachodzi więc pytanie: czy nie jest równoznaczny z manipulacjami w ramach inżynierii genetycznej? Różnica jest tylko w celach: tam wynik sportowy, tu przedłużenie życia. Wspólną cechą jest komercjalizacja – ostateczny zysk. Ale to są zagadnienia dla bioetyki (15).

Francisa Fukuyamy i Jurgena Habermasa rozterki etyczne

Zarówno Francis Fukuyama jak i przedstawiciel Szkoły Frankfurckiej Jurgen Habermas należą do najwybitniejszych współczesnych filozofów i myślicieli. Zwłaszcza publikacje – *The End of History and the Last Man* (1989) F. Fukuyamy z jego głośną tezą o końcu historii, czy publikacje Jurgena Habermasa – *Theorie des kommunikativen Handelns* (1981), *Diskurs der Moderne* (1985), *Faktizitat und Geltung* (1992), odbiły się głośnym echem w intelektualnych środowiskach współczesnego świata. Podobnie jak kontrowersyjna jest teza o końcu świata, uzasadniona teza o potrzebie lepszej komunikacji, tak problematyka badań genetycznych i inżynierii genetycznej jest współcześnie najbardziej kontrowersyjną. Zarówno Fukuyama jak i Habermas dostrzegali eugenikę, bowiem trwa dyskusja o kwestiach moralnych, o aksjologicznych podstawach międzynarodowego porządku. Współczesna eugenika, manipulacje genetyczne, zapowiedzi sklonowania nowego człowieka, jego biotechnologiczne usprawnianie (drugie w okresie ostatnich lat 70) uaktywniły tzw. autorytety moralne współczesnego świata. To co wydaje się dominować w ich najnowszych publikacjach – J. Habermas *Die Zukunft der menschlichen Natur. Auf dem Weg zu einer liberalen Eugenik?* oraz F. Fukuyama *Our Posthuman Future. Consequences of the Biotechnology Revolution* – to instrumentalne potraktowanie aksjologii. Zarówno Fukuyama, jak i Habermas uznali eugenikę jako biotechnologię – środek do biologicznego usprawnienia człowieka. W zasadzie nie kwestionują oni istnienia eugeniki. Zmianie natomiast uległ ich stosunek do moralnego wymiaru eugeniki. Fukuyama zgłasza dwa zastrzeżenia do wczesnych form polityki eugenicznej: a) wynaturzenia b) sponsorowania przez państwo oraz stosowanie przymusu. Fukuyama przyznaje, że inżynieria genetyczna oznacza powrót do eugeniki. Zastrzega się jednak natychmiast „... że jakiegokolwiek przyszłe przymiarki do jej stosowania będą całkowicie różnić się od jej historycznej wersji, przynajmniej w rozwiniętych krajach zachodnich...” (7, s. 121). Uważa on, że usunięcie dwóch wyżej wymienionych zarzutów spowoduje, że eugenika będzie łagodniejsza. Fukuyama pomniejsza rolę

państwa wobec współczesnej eugeniki; „sponsorowanie jej przez państwo nie będzie raczej grało roli w przyszłości, ponieważ niewiele współczesnych społeczeństw ma ochotę na włączenie się z powrotem w takie przedsięwzięcie...” (7, s. 122). Według Fukuyamy, po drugiej wojnie światowej kraje zachodnie poszły w kierunku silnej ochrony praw jednostki (personalizacji i indywidualizacji). Prawo do samodzielnych decyzji o posiadaniu potomstwa znajduje się wysoko na liście tych praw. Według niego, pogląd, że państwa powinny się przejmować takim rodzajem dobra wspólnego, jak zdrowie puli genetycznej ich populacji, nie jest już traktowany poważnie i kojarzy się z dawnymi rasistowskimi i elitarystycznymi postawami.

Jest to teza fałszywa, bowiem badania prowadzone są w ramach ustrojów i praw państw, na terenie których znajdują się laboratoria. Fukuyama toruje tym samym drogę do badań w zakresie eugeniki, rozmywając z nich odpowiedzialność za tworzenie warunków prawnych dla tych badań. Rozmywa odpowiedzialność państw (broni je) przed skutkami współczesnej eugeniki (inżynierii, manipulacji genetycznej, klonowania, zapładniania *in vitro*). Skuteczna międzynarodowa kontrola nie istnieje, bowiem zdecydowana większość międzynarodowych organizacji pozarządowych nie ma osobowości prawnej (4). Moralny porządek proponowany przez Fukuyamę daje międzynarodowym korporacjom i międzynarodowemu kapitałowi możliwość bezkarnych prac i manipulacji w dziedzinie współczesnej eugeniki i genetyki. Książka Fukuyamy toruje drogę poglądom postmodernistycznym i posthumanistycznym, wskazując na ich ważność i nadrzędność. Ostatecznym celem eugeniki jest akceptacja działalności komercyjnej i zysku z ulepszania człowieka. Tak więc Fukuyama nie kwestionuje samej biotechnologii, natomiast tworzy dla eugeniki międzynarodowy, moralny klimat. Efekty już znamy. Jest nim eutanazja w Holandii – 70 lat po eutanazji, którą prowadziła Trzecia Rzesza. Z tej perspektywy Fukuyama jest symbolem Zachodniego cynizmu i relatywizmu.

Eugenika i rasa – od hominida *Ardipithecus ramidus* do ...

Początki historii cywilizacji, kultury ludzkiej, sięgają 4,4 mln lat. Był to okres hominidów (człowiekowatych), żyjących w Afryce Wschodniej. Region ten uważany jest za kolebkę człowieka, gdzie żył najstarszy hominid *Ardipithecus ramidus*. Po nim był *Australopithecus afarensis* i *Australopithecus africanus* (ok. 3 mln lat temu). Najstarsze ślady dwunożnych hominidów z ok. 3.600.000 lat p.n.e. znaleziono w Laetoli, Tanzania. W Hadar w Etiopii znaleziono prawie kompletny szkielet *Australopithecus afarensis* przed ok. 3.500.000 r. p.n.e. Później był (1,9 mln lat) *Homo erectus*. Był on pierwszym hominidem mieszkającym poza Afryką. Znacznie później między 230.000 i 150.000 lat temu archaiczny *homo sapiens* w Europie przeistoczył się w *homo sapiens neanderthalensis*. Także najstarsze kultury pojawiły się kilka milionów lat temu; kultura olduwajska 2–1,2 mln lat temu, a kultura

aszelska 1,5 mln – 150.000 lat temu. Od 90.000 lat temu anatomicznie współcześni ludzie byli już na Bliskim Wschodzie, 75.000 lat temu dotarli do Azji Wschodniej, a 40.000 lat temu do Europy i Australii (9).

W perspektywie badań antropologicznych wydaje się, że współczesne rasy ludzkie, rozwinęły się bezpośrednio z regionalnej populacji *Homo erectus* (w tym współcześni Europejczycy). Pierwsze ślady ludzkości prowadzą więc do Afryki. Najwcześniejsze znaleziska pozostałości ludzi współczesnych pochodzą z Izraela sprzed 90.000 lat. Około 40.000 lat temu współcześni ludzie dotarli do Europy. Społeczeństwa rolnicze powstały od 10.000 do 5.000 lat p.n.e. Następstwem uprawy roli było zróżnicowanie statusu społecznego w układzie hierarchicznym. W miejsce egalitarnych społeczności łowiecko-zbierackich pojawiły się złożone, hierarchiczne struktury społeczne. Wzrost zasobów spowodował większą złożoność społeczeństwa. Większość ówczesnych społeczeństw była plemionami opartymi na więzach pokrewieństwa. Każde plemię było niezależne. Społeczeństwa te zwane były społeczeństwami segmentarnymi. Rządzono za pomocą tzw. wodzostwa. Ranga i status społeczny łączyły się z przynależnością do rodu. Na Bliskim Wschodzie, południowym zachodzie Europy Środkowej, w Chinach, w Andach społeczeństwa tego typu rozwijały się 2.000 lat p.n.e. W Europie Zachodniej społeczności typu segmentarnego ustąpiły miejsca wodzostwom. Na równinach wzdłuż rzek powstawały społeczeństwa miejskie. Były one podstawą pierwszych państw i cywilizacji. W tym okresie kształtowały się pierwsze zręby państwa narodowego. Jak podają źródła, więzy krwi już nie wystarczały dla sprawnego funkcjonowania państwa. Pojawiły się klasy społeczne, będące konsekwencją zawodów koniecznych dla utrzymania i zapewnienia potrzeb społeczeństw. Powstały zawody rzemieślników, kupców, żołnierzy, urzędników, kapłanów. Władcy tworzyli systemy ideologiczne, znaczenia nabierała religia i wierzenia. Ze względu na potrzeby ówczesnej gospodarki, obronności, religii, potrzeby władców, budowano publiczne konstrukcje. Były to mury obronne, świątynie, kanały, pałace. W 2000 r. p.n.e. państwa istniały tylko na kilku obszarach. W południowym Iraku, w Sumerze, niezależne miasta – państwa powstały ok. 3.400 lat p.n.e. i rozpowszechniły się na Bliskim Wschodzie ok. 2.500 r. p.n.e. W Egipcie królestwo terytorialne było podstawą państwa. Wykształciło się 3.000 lat p.n.e. Później panowało nad doliną Nilu na północ od Nubi.

Około 2.300 lat p.n.e. cywilizacja państwowa powstała także w dolinie Indusu. Na Saharze w III tysiącleciu p.n.e. rozwinął się nomadyzm pasterski, przyjmujący cechy intensywnej hodowli wędrowniej. Na początku II tysiąclecia p.n.e. swoje państwa stworzyli Babilończycy i Asyryjczycy. Innym mocarstwem w tym okresie było królestwo Hetytów, w którym 1.500 lat p.n.e. opanowano umiejętności wytopu żelaza. We wschodniej części Morza Śródziemnego pojawiła się cywilizacja mykeńska, która powstała w Grecji ok. roku 1.600 p.n.e. W Azji, w północnych Chinach neolityczne kultury

Longshan rozwinęły się ok. 1766 r. p.n.e. w zurbanizowane państwo Shang – pierwszą z chińskich cywilizacji. W Azji Południowo-Wschodniej austro-nezyjskie ludy rolnicze dotarły do Nowej Gwinei. W roku 1.500 p.n.e. rozwinęła się pierwotna kultura Lapita, która ok. 1.000 r. p.n.e. dotarła na Samoa i Tonga. W Ameryce po 2.000 r. p.n.e. kończy się okres archaiczny. Ok. roku 1.000 p.n.e. kultura Poverty Point znad Missisipi osiągnęła pewien stopień rozwoju społecznego. W Ameryce Środkowej między rokiem 2.000 i 1.250 p.n.e. w rolniczej kulturze Olmeków wykształciły się wodzostwa. Podstawy cywilizacji Ameryki Środkowej zostały stworzone w okresie 1.900–300 lat p.n.e. Cywilizacje te zostały stworzone przez Olmeków z wybrzeża Zatoki Meksykańskiej i Zapoteków z doliny Oaxaca. Pod koniec tego okresu kultury Olmeków i Zapoteków przyćmiły kultury Teotihuacan i Majów. W momencie szczytowego rozwoju (ok. 500 r. n.e.) miasto Teotihuacan, które pojawiło się w roku 200 p.n.e. miało ok. 200.000 mieszkańców i zajmowało powierzchnię większą niż Rzym. W tym samym czasie w Ameryce Południowej na wybrzeżu Pacyfiku i w Andach rozwijały się społeczeństwa o dużym stopniu zaawansowania. W IX wieku p.n.e. na subkontynencie indyjskim ponownie pojawiły się państwa. Ich ośrodkiem była dolina Gangesu, gdzie żyły wedyjskie wodzostwa Ariów.

Pierwsze miasta i państwa na świecie powstały w Sumerze w południowej Mezopotamii w tzw. okresie Uruk (ok. 4.300–3.100 lat p.n.e.). Większość miast sumeryjskich liczyła od 2.000 do 8.000 mieszkańców. Jak podają źródła (9), wedle tradycji pierwszym miastem na świecie było miasto Eridu. Było to miasto założone w Mezopotamii i rządzone przez króla. Podaje się też, że pierwszym miastem w dziejach świata było miasto Uruk, także w Mezopotamii. Zostało założone ok. 2.900 roku p.n.e., zamieszkiwało je początkowo 50.000 mieszkańców. Zgodnie z tradycją, pierwszym miastem odbudowanym po potopie było miasto Kisz. W materiałach źródłowych wskazuje się na hierarchiczny system władzy w najstarszych państwach świata. Spoiwem łączącym ludzi była władza i prawo, które ten system utrzymywało. Wobec licznych najazdów, wojen, państwo hierarchiczne było państwem silnym. Wymagała tego potrzeba obrony.

A dzisiaj? Współcześnie pojęcie rasy pojawiło się i sformułowane zostało w antropologii fizycznej. W latach trzydziestych XX wieku ówczesna antropologia posługiwała się pojęciami rasa aryjska, mongolska, semicka i innymi. Jak zauważa Kolman, każdy z ludów europejskich nie jest jednością antropologiczną, rasową, lecz wielością. J.S. Huxley i A.C. Haddon (10) wymieniają kilka zasadniczych ras ludów Europy.

1. *Homo Europaeus (Homo Nordicus)* – obszarem zamieszkiwanym przez nich jest północna część Europy Środkowej, Skandynawia, obręb Bałtyku.
2. *Homo Mediterranaeus* – zamieszkujący obszary nad Morzem Śródziemnym.

3. Homo Alpinus – obszar zamieszkiwany przez nich, to zachodnie rejony Europy Środkowej.
4. Homo Dinaricus (*dynarczyk*) – zamieszkuje obszary Europy Wschodniej. Rasa jest jednością anatomiczną, naturalną (10), natomiast naród jest tworem historycznym. Różne są konotacje rasy i narodu. Narodowość jest sojuszem politycznym, zrodzonym przez różne okoliczności, rozwijającym się dzięki ukształtowaniu geograficznemu, jedności językowej i religijnej, spajanych przez wspomnienia wspólnej sławy (także sławy sportowej) i cierpień. Pojęcie rasy jest zupełnie obce idei narodowościowej. Niepodobna oprzeć idei narodowościowej na rasie, a nawet na języku. Dla Francuzów prawo, które powstało z Rewolucji, a mianowicie prawo człowieka i obywatela, jest jedyną podwaliną narodowości. Narodowość to kategoria społeczna – *une raison sociale*. Opiera się na wspólnym interesie, trzyma się solidarnością zgromadzonych w niej żywiołów, znajduje usprawiedliwienie w woli tłumów, które ostatecznie są wyłącznie źródłem prawa. Poczucie jedności narodowej rzuciło pomost pomiędzy odrębnymi rasami wchodzącymi w skład narodu.

Proces deregulacji państw narodowych (suwerennych) będący wynikiem procesów globalizacji, swe źródła czerpie więc także z koncepcji rasy. Źródła teorii rasy tkwią w plemionach (ludach). Jak zauważają Hauxley i Had-don, ze wszystkich wezwań na jakie człowiek jest czuły, niewiele jest tak potężnych, jak zew poczucia plemiennego, albo – na wyższym stopniu rozwoju – narodowego.

Warto o tym wiedzieć, mówiąc – MY EUROPEJCZYCY.

Bibliografia

1. Bamshad M.J., Olson S.E., *Czy istnieją rasy ludzkie*, „Świat Nauki” 2004, nr 1 (149).
2. Blackburn S., *Oksfordzki słownik filozoficzny*, Książka i Wiedza, Warszawa 1997.
3. Deichman U., *Biologist under Hitler*, (Translated by T. Dunlap), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England 1996.
4. Doliwa-Klepacki Z.M., *Encyklopedia organizacji międzynarodowych*, Wydawnictwo 69, Warszawa 1997.
5. Ehrlich P., *Human Natures: Genes, Cultures, and the Human Prospekt*, Washington 2000, s. 309, (w:) Fukuyama F. (ed.), *Our Posthuman Future. Consequences of the Biotechnology Revolution*, Francis Fukuyama 2002, wydanie polskie: *Koniec człowieka*, Wyd. Znak, Warszawa 2004.
6. Fix D.J., *Neuroanatomy. Board Review Series. 2nd edition*. Williams & Wilkins, Baltimore-Philadelphia-Honkong-London-Munich-Sydney-Tokyo 1995. Wydanie I polskie pod redakcją Janusza Morysia, *Neuroanatomia*, Urban & Partner Wydawnictwo Medyczne, Wrocław 1997.

7. Fukuyama F., *Our Posthuman Future. Consequences of the Biotechnology Revolution*, Francis Fukuyama 2002, wydanie polskie: *Koniec człowieka*, Wyd. Znak, Warszawa 2004.
8. Habermas J., *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*, IFiS PAN, Warszawa 1993.
9. Haywood J., Catchpole B., Hall S., Barrat E., *Atlas dziejów świata (The Cassel Atlas of World History)*, Andromeda Oxford Ltd 1997, Copyright for the Polish edition by PPWK, Warszawa 2001, Wyd. 2.
10. Huxley J.S., Haddon A.C., *My Europejczycy. Przegląd zagadnień rasowych*, Nowa Biblioteka Społeczna, Warszawa 1937.
11. Internet – <http://eugenika.webpark.pl/>
12. Internet – <http://wiem.onet.pl.wiem/00ca94.html>
13. Internet – <http://www.nyu.edu/gsas/dept/philo/courses/bioethics/Papers/geneBook/CH2.html>
14. Internet – <http://www.publiceye.org/magazine/v09n1/eugenics.html>;
Quigley M., *Eugenics and Social Control*
15. Jaskólski A. (red.), *Podstawy fizjologii wysiłku fizycznego z zarysem fizjologii człowieka*, AWF, Wrocław 2002.
16. Malthus Th.R. *Prawo ludności*, DeAgostini-Altaya, Warszawa 2003.
17. Piskorz Z., Zaleśkiewicz T. (red.), *Psychologia umysłu*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003, s. 198-215 i 217-223.
18. Sadowska L. (red.), *Neurokinezyjologiczna diagnostyka i terapia dzieci z zaburzeniami rozwoju psychoruchowego*, AWF, Wrocław, Studia i monografie 2001, nr 58.
19. Stróżewski W., *Ontologia*, Aureus – Znak, Kraków 2004.
20. *The Holy Bible. Containing the Old and New Testaments*, King James Version, A Regency Bible from Thomas Nelson Publishers, Copyright 1990 by Thomas Nelson Inc., Printed in the United State of America.
21. Tonnies F., *Teoria wspólnoty*, (w:) Mencwel A. (red.), *Antropologia kultury*, UW, Warszawa 1997.